

BIBILONI, Gabriel (2016): *El català de Mallorca. La fonètica*. Palma: Lleonard Muntaner (Temps Obert, 30), 187 p.

Gabriel Bibiloni, professor de la Universitat de les Illes Balears, autor de diversos llibres entorn de la sociolingüística, la dialectologia i l'onomàstica, publica ara *El català de Mallorca. La fonètica*, una contribució completíssima a l'estudi de la varietat del català de Mallorca, no centrat en els aspectes estrictament i tradicionalment dialectològics sinó en tot el sistema fonètic i fonològic de la comunitat insular, amb un enfocament integral, comprnent no sols la dimensió col·loquial, genuïna, hereditària, sinó també la més culta, transmesa a través dels mitjans de comunicació i del model estàndard. Aquesta mirada nova sobre la realitat del mallorquí és basa en una tesi doctoral llegida a la Universitat de Barcelona el 1983, fa 34 anys de la seva lectura i 30 de la seva redacció. Allà vaig tenir el goig de trobar-lo a les meves classes de dialectologia i de comprovar la seva autèntica vocació de lingüista culminada en aquesta magnífica tesi. Aquell lapse ha permès a l'autor ampliar, completar i matisar dades, en part fornides per una colla llarga d'informadors (cinquanta-cinc, si he comptat bé), referents de moment als aspectes fonètics i deixant de costat els estrictament sociolingüístics, encara que en el llibre, de trascantó, s'hi facin al·lusions, com quan s'ocupa del progrés del ieisme, de la *l* "bleda" o la regressió de la [k] palatalitzada entre els joves de Palma. Per tant, figuren a l'obra mots cultes, estrangerismes, cultismes, "paraules noves", com diu l'autor, que poden tenir vida des del s. xvi; hi trobareu una descripció dels fenòmens propis del mallorquí, degudament comentats, quinze d'ells il·lustrats amb mapes on es cartografia la diversitat de tractaments (per ex., *padrí/pradí*, *coal/cova*, etc.); recurs a descripcions anteriors d'altres lingüistes, discutides, analitzades o desmentides, com les d'Alcover sobre la vigència actual d'algunes articulacions, o la de Griera, seguit per Badia, sobre l'africada inicial [dʒ], inexistent en mallorquí; o l'afirmació de Badia sobre la sonorització de la [-z]- de *batle[z]a* atribuïda aquí a una extensió analògica de *princesa*, *marquesa*, i no a una tendència estructural cap a la sonorització, com apuntava l'eminent lingüista barceloní; hi trobareu una llista dels mots sotmesos a iodització, unes pàgines riques d'informació sobre el pas de [o] àtona a [u] i un capítol molt treballat sobre les assimilacions consonàntiques tan frondoses en mallorquí; la distinció entre registre col·loquial i registre culte, com en la diferència entre *qualitat* i *calitat*, etc. Una manifestació interessant és que el fonema de la vocal neutra és pràcticament "mort" des del punt de vista de la seva creativitat car no s'aplica a paraules noves; en canvi, amb les tradicionals es pot formar una frase acumulativa com «Na Magdalena Manresa se menja ses peres verdes que venen ses Germanetes de sa Cabaneta». I moltes altres contribucions enriquidores, a voltes puntuals, com l'explicació de la *e* oberta de com[ε]nça; la proposta de la correcció de la grafia *exsecallar*, introduïda al *DIEC*, per *essecallar*; la condemna de l'articulació per part d'alguns mallorquins de inter[^lə]s per *interés*, a causa d'un erroni paral·lelisme amb la [ε] del català central; la clara regressió, entre els joves, de la [ə] «desmayada, molt nasal, que de vegades fa l'efecte de [o] y d'altres de [ə]», com deia Alcover (1920); o la constatació de no haver sentit mai la centralització de [ə] > [o] en casos com *acudi[ow]* a Felanitx; la sospita d'influència castellana en mots com *obscé* (amb *e* tancada) (p. 24) es confirma per la presència de *obscéno* en Figuera, on aquest accent indica el timbre tancat de la *e*; la manca d'actualitat d'alguns fenòmens es fa palesa en més d'una ocasió, com, per ex., a propòsit de *juitar* 'lluïtar' i en *joc de* 'en lloc de' (p. 142) o d'articulacions estranyes com *jo mis* 'jo mir', *m'atús* 'm'atur' davant les quals és escaïem el comentari «En servam aquí el record».

La lectura atenta de l'obra em convida a fer unes observacions que no són sinó una prova de l'enorme interès que m'ha suscitat: *esm[^lε]lt* 'esmalt', considerat un «canvi fonètic estrany» (p. 21), no podria venir condicionat pel pas d'una forma arizotònica, *esm[ə]ltar*, a rizotònica, **esm[^le]lta*, **esm[^le]lt*, com *pesar* → *pesa*, i després *esm[^lε]lt* amb obertura de la [ε] per contacte amb la *l* velar? La [ε] de *s[ε]lt* (p. 23) no podria ser deguda a la de *s[ε]ltze*? L'obertura de la *e* en mots com *complex* i *sexe* tenen antecedents en *complèxo* i *sèxo* de Figuera (on *ê* = [ε]) i on, en l'estructura del mot, sembla que influeix la fèrula castellana. El llat. *POENA* «hauria de donar *[p^hənə]», diu l'autor, (p. 29) i caldria afegir que així va ser, segles enrere, si jutgem per les set ocurrences d'un text del s. xiv (*pana*, transcripció gràfica de [ə] per *a*) i de rimes del s. xvi (amb *cadena*) en cançons populars (Veny 2001: 56). «*Duu* és una forma

literària» (p. 98 i n. 253) i, afegiria, etimològica. *Cucuiada*, pronúncia de *cogullada*, sembla que s'ha format sobre *cucui* (p. 107); [*vjillar* 'billar' i *bubul* també es diuen a Campos; [*po'a*] 'posar' se sent vulgar (p. 121). *Beinet* 'besnét' també es diu en menorquí i el top. *es Maidéu* cal afegir-lo com a exemple de vocalització de -s implosiva (p. 125). «Abans era freqüent [*dəwfi*]»: aquesta forma ha estat registrada al port de Sóller i Santanyí, a més de Maó i Ciutadella (Lèxic, IV, 673). «És son pare *escopit*» per «que s'assembla molt a son pare» no pareix que sigui derivat d'*esculpit* sinó simplement de *escopit*, com recull el *DCVB* (veg., a més, el fraseologisme valencià paral·lel *ser una escopinada d'algu* 'assemblar-se molt'). A formes amb *l* inicial no palatalitzada caldria afegir *laç* 'llaç', que he sentit repetides vegades (p. 137). «Fava parada», diu l'autor, podria ser una transformació de «fava pelada» (p. 140): no serà a l'inrevés, com una reinterpretació d'un mot (= 'preparada') que, per a la gent comuna, no sembla transparent? A diferències d'obertura amb el català central del tipus *tr[ɛ]n/tr[e]n* (p. 24), caldria afegir *amèn/amén*. Al castellanisme *feo* (p. 24) es pot afegir l'adaptació *fei*, a partir del f. *feia*. A notar el vulgarisme *catefa* per *caterva* (p. 28). *Trévol* o *trébol* «segurament per influència espanyola» (p. 33): és estrany aquest influx en el nom d'un vegetal tan lligat a la terra, del qual es coneixen diverses classes: *de ramallet*, *de llapassa*, *de capceta*, etc., amb l'articulació *tr[ə]vol* 76, 80, *tr[ə]bol* 77, 78, *tr[ə]bul* Sòller (*ALDC* V, 1069) (el contacte amb [o] explicaria la bilabialització de [v]); en canvi, el *trébol* de quatre fulles, d'herència culta, sí que podria ser degut a interferència. *Estrella* és un castellanisme amb neutra presa de *estel* (i, afegiria, probablement també de *estela*). *Bèstia*, «que s'usa més com a insult que per a designar un animal gros» (p. 47), segons Bibiloni, s'hauria introduït modernament: la variant es troba almenys des del s. xv repetides vegades (Veny/Massip 2013) i figura a Figuera («Animal de quatre cames. // El hòmo ignorant»; «Bestiòta. Hòmo molt bèstia»). El pas de *coa* > *cua* per influència de *cul* sembla una «explicació poc convincent» (p. 47 n. 75): caldria tenir en compte l'opinió de Coromines segons el qual el pas -*oa* > -*ua* seria degut «a la poca freqüència d'aquesta estructura fonètica» (*cua*, *gua* 'goa') (*DECat*); afegim encara que es podria haver originat a partir de *escuar* pel tancament de [o] > [u] en un context àton de hiat. Al contrast entre mall. i cat. central de *f[ɔ]ca/f[ɔ]ca*, *ev[ɔ]ca/ev[ɔ]ca* (p. 50) es podia afegir *p[ɔ]r/p[ɔ]r*, *c[ɔ]rn/c[ɔ]rn*, *redós/redòs* amb *o* oberta en mallorquí; a la pronúncia [*təmmət'ej*], [*tamət'ej*] (p. 55), cal afegir la vulgar [*ta'te*]; al costat de [*jikol'ati*] (p. 61) és freqüent [*jokol'ate*], que ja apareix en la *Scripta* i en Figuera; *p[e]gar* apareix escrit *pégar* en Figuera i Amengual 1835, amb la *é* amb accent que indica vocal tancada i no neutra; entre les «pronúncies molt vulgars i residuals» (p. 66) figura *sivina*, registrada per Figuera i única forma utilitzada a Campos; *potro* 'poltro' no cal que sigui «forma hispanitzant» (p. 68, n. 147), car ja apareix en textos del s. xv i xvi i, a més, tenim els derivats *potranca* i *potrancó* (a. 1443), ap. *DCVB*; de *fúria* (p. 172) caldria recordar la variant *furía*, de la meua joventut, esmentada per Forteza, que també cita *injúria*, els dos alternant amb *fúria* i *injúria* (p. 91b), i també *gúbia* 'gúbia', documentada en la *Scripta* sota la forma *gobies* 1462, indicatiu de la seva pronunciació plana; quant a *gri* 'grill', no crec que mai hagi existit la variant **grii* (p. 83 i 87 n. 214), inexplicable a partir del llatí *GRYLLUS*, que, com *GALLU* > *gall*, donaria *grill* també en mallorquí: es tracta d'una imitació onomatopeica del cant de l'insecte, com ha passat en altres llengües (italià dialectal *il gri*); veg. Veny 2001: 183-209; *bamballeta*, precedent de *mamballeta* (p. 179), figura en Figuera; entre les metàtesis (p. 178) es podia citar *esturment* (< *instrument*) amb valor d'insult (ho he sentit en boca d'una mare enfadada amb el seu fill), avui segurament obsolet (el trobareu en Forteza 30 n. b).

Atès que l'autor recorre sovint al testimoni d'Antoni M. Alcover, amb dades de principis del s. xx, amb continuïtat o no en el mallorquí de les darreres dècades, crec que hauria estat interessant de tenir en compte dades de la *Scripta* (Veny/Massip 2013), especialment del s. xix-xx, i sobretot de la *Gramàtica de la llengua catalana*, de Tomàs Forteza, que hem esmentat aquí algun cop, que conté observacions valuoses sobre el mallorquí de la seva època. Aquí és on es troba informació sobre *geuger* 'lleuger', *juterà* '**luterà*' (p. 23, n. d), altres casos de [ʒ] > [ʎ] (*juterà* 'luterà', *Llacinto* 'Jacinto', *Lletsemani*, p. 23, n. d. i 45 n. b); assimilacions com la de *so'n ho du* per *se'n ho du*, encara viva (p. 59, n. a), com la de *mo'n ho duc*; dissimilacions de nasals com *vereno* 'veneno' (p. 27, n. a); equivalències -*d*- > -*l*- (*trageli*, *presili*, *filicomís* 'fideicomís', p. 35, n. d); sensibilització de la -*r* final de monosíl·labs en frases com *hi ha mar*, *mar endins*, *bona mar*, *el cor de Jesús* (p. 75, n. c); etc.

Encara que l'autor hagi evitat d'omplir el llibre de citacions bibliogràfiques relatives a alguns fenòmens estudiats, creiem que en alguns casos aquestes haurien estat útils: sobre *sant/sent*, Veny (2009: 114-128); per a l'obertura de la *e* tònica condicionada per una *-i* final (o bé *u*), tipus *estèril*, *incrèdul* (p. 25), Joan Mascaró (1984); sobre l'origen del segment *-eia*, *-ea* de *jovenea*, *lulea*, etc., procedent de *-aia*, veg. Veny (2003: 195-205); per als casos de centralització de *o* (*[ə]lor*, *p[ə]rró*, etc.) (p. 67) i *r[ə]mput*, *ff[ə]tut*, etc., (p. 69), *[ə]norat* 'Honorat', *p[ə]ruc*, etc. (p. 79), veg. Veny (2009: 93-113); per a *oguer*, considerat procedent de *egüer*, penso que seria millor entroncar-lo amb *euguer* i aleshores el pas de *[əw]* > *[u]*, *[o]* seria més fàcil; veg. Veny (2013); sobre la variació *-tat/-dat*, veg. Veny (2011): 12; sobre l'origen de *bassetja*, cf. Corriente (1982); sobre l'equivalència B=G de *borradura/gorradura*, veg. Veny (2001: 94-131); *Aina* (p. 150) és evolució de *Anna* però a través de **Agnà* i d'una contaminació d'*Ainès* des d'*Agnès* (i no d'*Annès*), cf. Veny (2015: 185-190).

En l'aspecte formal, el text és d'una puresa exemplar. Algunes distraccions: *meu* per *mèu*; *Bauzà* per *Bauçà* (p. 183), *guaret* «en català central ha estat assimilat als mots acabats en [et]» (p. 29, n. 33) en comptes de [et]; *ioditació* per *iodització* (p. 19).

En suma, estem davant una monografia definitiva sobre l'estructura i variació fonètica del mallorquí, a tots els nivells i estils. Resultat d'una dedicació intensa i llarga a l'estudi d'una varietat del català, rica, diversa i apassionant. Que aviat puguem fruit de la vessant sociolingüística d'aquest estudi modèlic.

Joan VENY
Institut d'Estudis Catalans
Universitat de Barcelona

Referències bibliogràfiques

- CORRIENTE, Federico (1982): «Precisiones etimológicas a *bassetja* i *baldraca*», *Anuario de Filología*, 8, p. 105-109.
- FORTEZA, Tomàs (1915 [1881]): *Gramática de la lengua catalana*, [Palma], Escuela Tipográfica Provincial [Reedició a cura de Maria Pilar Perea. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Universitat de les Illes Balears, 2 vols., 2008-2009].
- MASCARÓ, Joan (1984): «*Aramon-aramònic*: una regla fonològica catalana no descoberta fins ara», *Miscel·lània Aramon i Serra*, IV, Barcelona, p. 114-128.
- VENY, Joan (2001): *Llengua i entorn natural*. Barcelona: Edicions 62.
- VENY, Joan (2003): *Esriptura i oralitat a Mallorca*. Mallorca: Moll.
- VENY, Joan (2009): *Per una història diatòpica de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VENY, Joan (2013): «Pronúncia diftongada de *o*, *u* (*oliva* > *auliva*) i pronúncia monoftongada de [«w/aw] (*rautijalrutija*) en posició àtona en català», *Estudis de llengua i literatura catalanes*, 67 [*Miscel·lània Jordi Bruguera*1], p. 191-229.
- VENY, Joan (2015): *Perfil lingüístics balears*. Palma: Lleonard Muntaner.
- VENY, Joan / MASSIP, Àngels (2011): *Scripta menorquina*. Barcelona / Maó: Institut d'Estudis Catalans / Institut Menorquí d'Estudis.
- VENY, Joan / MASSIP, Àngels (2013): *Scripta mallorquina*, 2 vols. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans [Biblioteca de Dialectologia i Sociolingüística/XIX].

BLASCO FERRER, Eduardo (2016): *Corso di linguistica sarda e romanza*. Firenze: Franco Cesati, 208 p.

Aquest llibre és una de les darreres publicacions d'Eduardo Blasco Ferrer, que morí inesperadament el 12 de gener de l'any 2017. Una vida dedicada a la lingüística romànica i molt especialment a l'estudi del sard, es clou amb l'aparició, per una banda, d'aquest breu curs de lingüística sarda i romàni-